

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

УДК 327

Шустенко С. О.,
магістр, Інститут міжнародних відносин Київського
національного університету ім. Тараса Шевченка
(Україна, Київ), sofiashustenko@mail.ru

ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ КОМУНІКАЦІЙНИХ СИСТЕМ ТА ЙОГО ПЕРСПЕКТИВИ У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Досліджується політичний аспект розвитку комунікаційних систем та його перспективи у контексті глобалізації.

Актуальність теоретичного і практичного значення даної статті полягає в тому, що при вирішенні багатьох міжнародних проблем політичного характеру актуальним залишається вплив глобальних комунікаційних процесів на політичне життя суспільства і міжнародні відносини. Застосовано аналіз ролі та функцій глобальних комунікацій у процесі формування глобального суспільства як цілісного утворення. Для виконання поставлених завдань використано порівняльний і системний методи.

Визначено, що розвиток впливу глобальних комунікаційних процесів на політичне життя суспільства зумовлений сучасними проблемами формування світової комунікаційної мережі та розвитком внутрішніх комунікаційних процесів в країні. Він також визначається сучасними проблемами зовнішньополітичних відносин та необхідністю прийняття управлінських рішень щодо розвитку комунікацій на державному рівні.

Ключові слова: інформаційно-комунікативні технології, глобалізація, глобальні комунікації, масова культура, світова комунікаційна мережа.

При вирішенні багатьох міжнародних проблем політичного характеру актуальним залишається вплив глобальних комунікаційних процесів на політичне життя суспільства і міжнародні відносини. Ця проблема пов'язана, з одного боку, зі зміною протягом останніх десятиріч розвитку політичної та соціальної думки, а з другого – залежністю процесу глобалізації від розвитку комунікаційних технологій і систем. Головною метою статті є аналіз ролі та функцій глобальних комунікацій у процесі формування глобального суспільства як цілісного утворення. Отже, актуальним постає виділення політичного аспекту розвитку комунікаційних систем у контексті глобалізації та його перспективи.

Актуальність теоретичного і практичного значення даної статті полягає у тому, що комунікаційний процес дедалі визначніше характеризує суть невпинної глобалізації, котра охоплює сферу політики, освіти, масової культури.

Погляд на світ як на певну цілісність був притаманний суспільствознавцям щонайменше від часів середньовіччя. Однак глобалізація як самостійна тема дослідження виникає майже одночасно у дослідженнях культури та економічних зв'язків у післявоєнний період. Трохи пізніше глобалізаційна тематика мігрує у політологію і соціологію. Серед провідних західних дослідників глобалізації – Р. Робертсон, К. Дойч, М. Маклюен, Дж. Неттл, Е. Гідденс, І. Валлерстайн, С. Лаш, Д. Уррі, Д. Харві, У. Бек, М. Фергюссон, Д. Мартін, Д. Белл, Т. Стоньєр.

Серед сучасних українських політологів важливе значення даної проблематики розглядається у монографіях Л. В. Губерського, А. З. Москаленка, Є. А. Макаренка та ін.

Глобальні комунікації обумовлюють політичні, соціально-економічні, культурні та інституційні зміни. На межі другого і третього тисячоліття економічні, політичні, культурні взаємодії між країнами світу набули такої інтенсивності, що це дало підставу говорити про виникнення нового стану світових відносин. Показниками глобальності виступають трансконтинентальні потоки капіталу, послуг, виробництва, товарів, даних. У цьому стані людство не тільки абстрактно, але й практично відчуло свою єдність. Світове співтовариство постало єдиним цілим не тільки в теоретичних узагальненнях політологів, але вже й почало сприйматися таким на рівні буденної свідомості, повсякденних уявлень пересічних громадян. Людині у повсякденному житті значною мірою стає зрозумілим цілісність і взаємозалежність сучасного світу, залежність її добробуту і безпеки від того, що відбувається в найвіддаленіших від неї куточках планети. Універсальна залежність всіх від всіх породжує різноманітні ідеї стосовно управління новою ситуацією, що склалася у світі. Спектр пропозицій вражає широтою – одні мають на увазі світовий порядок, який визначає одна наддержава, другі – вирішення глобальних проблем людства через демократично обрану світову асамблею, треті – через узгодження інтересів багатополярного світу. Все це говорить про те, що поняття глобалізації, нового світового порядку ще тільки формуються, сповнені проблемності і потребують серйозних і глибоких досліджень [1].

Для багатьох соціальних дослідників глобалізація виступає концептуальним підходом для аналізу становлення нового світового порядку та оцінки серії досягнень щодо конкретної структуризації світу як цілого. За такого підходу наше входження в єдиний світ, світ глобального суспільства, стає можливим лише при зміні ціннісних орієнтацій, які стимулюватимуть усвідомлення єдності людства, в якому кожен живе як громадянин світу, споживач та виробник із спільною зацікавленістю у колективних діях по розв'язанню світових проблем.

Необхідність дослідження глобальних комунікацій зумовлена сучасними проблемами як формування світової комунікаційної мережі, так і розвитком внутрішніх комунікаційних процесів в країні. Вона також визначається сучасними проблемами зовнішньополітичних відносин та необхідністю прийняття управлінських рішень щодо розвитку комунікацій на державному рівні [2].

Важливим фактором становлення глобального суспільства є бурхливий розвиток інформаційно-комунікативних технологій. В межах деяких методологічних підходів це стало умовою безпосереднього ототожнення інформаційного суспільства та глобального. Так, зокрема бурхливий розвиток інформаційно-комунікативних технологій приводить до появи глобального суспільства знань, яке має забезпечити

всьому світові пошук нових шляхів використання на практиці накопиченого потенціалу знань та нових технологій у руслі вирішення завдань світового розвитку. Саме інформаційно-комунікативні технології є важливим засобом прискореного розвитку людства, а отже, однією з умов формування глобального суспільства. Така модель соціальної організації, як глобальне суспільство базується на чотирьох основних принципах: рівний доступ освіти для всіх; загальний доступ до інформації, включаючи могутній масив загальнодоступної інформації; збереження та підтримка культурної самобутності народів, включаючи багатомовність, плюралізм та самобутність культур; свобода самовираження. Відповідно до цього у руслі формування глобального суспільства ЮНЕСКО бачить стратегічний курс таким, що включає «підтримку обов'язкової участі у процесі формування суспільства знань усіх країн на основі рівноправного доступу, створення необхідної технічної бази та обміну знаннями». Це тим самим має на меті забезпечити ефективне використання інформаційних та комунікативних технологій, щоб вони сприяли розвитку людського інтелекту, загальному та рівномірному розвитку людства, створенню рівних можливостей всім людям з метою здобуття освіти, збереження культурної, мовної самобутності народів, формування громадянського суспільства. Таким чином, наведені вище фактори свідчать про те, що основним механізмом становлення глобального суспільства є глобальна взаємодія, під якою Р. Коєхейн та Дж. Най розуміють «такий тип руху через державні кордони матеріальних та нематеріальних предметів, в якому щонайменше один з його акторів не є представником держави або урядової організації однієї частини світу, а інший – іншої». У свою чергу, це призводить до того, що традиційна формула взаємодії «національне суспільство – держава» перестає бути єдиною інстанцією соціальної регуляції, оскільки на зміну їй приходять самоорганізовані глобальні організації, для яких характерною є нова інституційна мережа транснаціональної взаємодії [3].

Таким чином, це свідчить про те, що глобальне суспільство є такою формою соціальної організації, яка має високий рівень модернізації суспільного розвитку, коли змінюються застарілі пріоритети та інституційні засади функціонування людства, формується нова культура його життєдіяльності, яка приводить до появи нової моделі гармонійного та стабільного розвитку. В першу чергу, йдеться про зміну природи суспільства, в межах якого формуються нові культурні норми та інститути, що забезпечують життєдіяльність громадян у сучасному суспільстві. Роль таких інститутів відіграють діючі у суспільстві правила, прийоми та стандартизовані способи суспільної поведінки, сукупність таких інститутів та їх взаємодія являють собою структуру глобального суспільства. Таким чином, суспільства у сучасному світі мають взаємодіяти між собою, щоб підтримувати соціальну гармонію, розв'язувати найбільш актуальні проблеми економічного розвитку, забезпечуючи тим самим стимулювання розвитку окремих галузей в межах певних національних суспільств. Це все свідчить про те, що в умовах глобального суспільства у суб'єктивній соціальній практиці з'являються нові механізми впливу на інші національні суспільства, а також відкриваються нові можливості для

уникнення ризиків національної безпеки та збереження власної національної автономності.

Важливим механізмом функціонування глобального суспільства є наявність інтегративної ідеологічної доктрини, яка реально відповідає потребам та інтересам переважної більшості населення планети. Такою доктриною може виступати ідеологія лібералізму, яка визначає демократичні принципи співіснування та форми взаємодії держав в межах глобального суспільства. Саме така ідеологія забезпечує людству глобальну ідентифікацію, коли воно реально відчуває себе як єдине органічне утворення, певну соціальну спільність, яка є необхідною складовою глобального світоустрою. Це свідчить про те, що глобальне суспільство уособлює собою культурно різнобічні соціальні системи. Досить цікаву думку з цього приводу висловив І. Валернстайн, довівши тим самим, що рівень розвитку глобального суспільства в межах кожної національної держави є принципово різним, оскільки він визначається, в першу чергу, ментальними традиціями та рівнем розвитку глобальної свідомості. Відповідно до цього вчений окреслив таку методологічно завершену схему, яка дає йому змогу визначити рівень розвитку глобальної свідомості, а отже, і рівень розвитку глобального суспільства в межах певних національних держав. На його думку, «ядро утворюють держави, які займають найбільш привілейоване становище у світі – системи, периферію – найбільш непривілейовані, напівпериферію – регіони, які займають проміжне становище між ядром та периферією». Такий підхід характеризує глобальне суспільство як абсолютно новий стан функціонування соціальної системи, в межах якої реально долається межа між розвиненим суспільством та суспільством, яке має периферійний рівень розвитку [4]. У контексті з'ясування функціонального змісту глобального суспільства оригінальний підхід сформулював Д. Сорос, на думку якого, у кожному суспільстві має бути система цінностей, яка цементує його, в «умовах ринку все перетворюється на товар, включаючи навіть людей та об'єктивну дійсність, але ж, крім ринків, суспільству потрібні інститути, які б обслуговували такі суспільні цілі, як політична свобода та соціальна справедливість. Проте таких інститутів немає у глобальному суспільстві. Розвиток глобального суспільства відстає від глобальної економіки, якщо цей розрив не вдасться здолати, глобальна капіталістична система не виживе». Таким чином, наведене вище положення свідчить про те, що Дж. Сорос чітко ототожнює глобальне суспільство та глобальну державу.

Відповідно до логіки функціонування глобального суспільства доцільно виділити його основні форми. Важливу роль у побудові даної моделі соціальної організації, на думку О. Голобуцького, відіграє глобальна мережа, яка сама по собі є інструментом функціонування нового глобального інформаційного суспільства. З позиції вченого, основною причиною появи такої форми соціальної організації є «Інтернет – глобальна мережа розумів, знань, інформацій, творчості особистостей, що являє собою єдиний та реальний шанс вижити у сучасному світі коли Інтернет перестане бути глобальним супермаркетом та перетвориться на генератора ідей, тоді він із потенційної (та ефективною) зброї терористів перетвориться на могутній щит цивілізації. Мільйони

людей стануть носіями не інформації, але знання, знання про те, заради чого варто продовжити жити, працювати, будувати, створювати ідеї, удосконалювати технології». Інтернет як мережа інтелекту, як духовне співтовариство людей представляє різні культури, різні релігії, спосіб життя та мислення, що є ідеальним середовищем для народження такої ідеї.

Глобальне комунікативне суспільство – форма соціальної організації, яка характеризує синтез глобального та комунікативного аспектів у розвитку суспільства. Так, на думку російського дослідника Б. А. Богомолова, глобальне суспільство – це «не меганаціональне співтовариство, яке вбирає в себе і ліквідує всі національні суспільства, а позначений багатоманітністю горизонт, який не піддається інтеграції у світовий простір і який відкривається лише тоді, коли він створюється і зберігається в комунікації та дії» [5]. Це безпосередньо розкриває характер розуміння глобального комунікативного суспільства. Хоча в цьому плані цілком методологічно правильним видається також розгляд окремо комунікативного суспільства як однієї із форм глобального суспільства. Це, зокрема, підтверджується низкою теорій: «комунікативного співтовариства» (Х. Апеля), «комунікативної дії» (Й. Хабермаса) та «автопоетичної теорії систем» (Лумана), де саме комунікація, а не інститути, структури чи системи були покладені в основу теорії соціуму. Таким чином, під глобальним суспільством, слід розуміти сам процес формування соціальної реальності, що включає сукупність відносин, які характеризують взаємодію між окремими суб'єктами глобального простору. Це є своєрідним засобом глобальної соціалізації, яка спирається на нову систему побудови світу. При цьому слід також зазначити, що глобальне суспільство жодною мірою не може будуватися на системі налагодження міжнародно-політичної чи економічної взаємодії, що значно звужує формат його розуміння, оскільки йдеться про рівень глобальної ідентичності, яка забезпечується такою глобальною соціалізованістю. Точніше кажучи, якщо світове суспільство характеризує певну багатоманітність без єдності, то глобальне суспільство є формою організації, яка саме й забезпечує таку єдність в умовах (транснаціональної) багатоманітності.

Виходячи із розуміння глобального суспільства як системи зовнішніх відносин, що формуються на основі реалізації інтересів між громадянами в межах світового простору, доцільно особливо увагу звернути на його внутрішній та зовнішній виміри. Внутрішній простір глобального суспільства складається із різних класів, прошарків, релігійних та етнічних груп, які організовані між собою в окремі соціальні системи, що мають спільний стиль господарювання, технологію реалізації політики, право, науку, сімейні стосунки тощо, які вибудовуються ними відповідно до власної логіки. Зовнішній простір глобального суспільства, у свою чергу, включає відповідні форми взаємодії між суспільствами у процесі реалізації соціальної практики. У результаті цього формується глобальна самосвідомість громадян, яка забезпечує досягнення ними певної глобальної ідентичності і приводить до стандартизації виробництва, культури, мови, ринку праці, системи освіти, а отже, до прийняття ідеї глобального суспільства. Це надзвичайно важливо, оскільки здебільшого дослідники ставляться до глобального суспільства зі значним застереженням,

адже, на їхню думку, воно як організаційна структура в принципі неможливе. Так, на думку В. І. Добренькос, «подібна глобальна світова система, якщо і буде існувати в реальності, стане абсолютно нестійкою і відразу ж розпадеться... немає таких інтегративних сил, які були б здатними забезпечувати її існування на тривалій період часу і утримувати її в стабільному стані» [6]. Проте, коли мова йде про глобальне суспільство, то доцільно виходити з розуміння його як такої форми соціальної організації, яка забезпечує глобальну консолідацію у процесі реалізації спільних потреб та інтересів громадян в межах світового простору в цілому. Таким інтересом для громадян може виступати радикальне перетворення існуючого світового порядку. На думку І. Валлерстайна, досягнути цього можна лише шляхом упровадження світового соціалізму, який має стати механізмом єднання людства на засадах соціальної справедливості, рівності та істинної демократії [7, с. 186].

Розвиток впливу глобальних комунікаційних процесів на політичне життя суспільства зумовлений сучасними проблемами формування світової комунікаційної мережі та розвитком внутрішніх комунікаційних процесів в країні. Він також визначається сучасними проблемами зовнішньополітичних відносин та необхідністю прийняття управлінських рішень щодо розвитку комунікацій на державному рівні. В сучасних умовах глобалізації та стрімкого розвитку комунікацій заслугують на особливу увагу праці Р. Робертсона, К. Дойча, М. Маклюєна, що базуються на принципах вивчення масової культури в її власних термінах, а не з точки зору класичної традиційної культури.

Визначено, що глобальне комунікативне суспільство – форма соціальної організації, яка характеризує синтез глобального та комунікативного аспектів у розвитку суспільства. Під глобальним суспільством, слід розуміти сам процес формування соціальної реальності, що включає сукупність відносин, які характеризують взаємодію між окремими суб'єктами глобального простору. Це є своєрідним засобом глобальної соціалізації, яка спирається на нову систему побудови світу. При цьому слід також зазначити, що глобальне суспільство жодною мірою не може будуватися на системі налагодження міжнародно-політичної чи економічної взаємодії, що значно звужує формат його розуміння, оскільки йдеться про рівень глобальної ідентичності, яка забезпечується такою глобальною соціалізованістю.

Список використаних джерел

1. Системи масової комунікації: процеси глобалізації та трансформації: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/journalism/25746/>
2. Швидка О. Б. Комунікаційне середовище в теорії та практиці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ic.ac.kharkov.ua/tio/v35/35-2-01.pdf>
3. Коєхейн Р., Най Дж. Транснаціоналізм в науці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sr1.narod.ru/kohen_nai.pdf
4. Валлерстайн І. Мир-системи аналізу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ibib.ltd.ua/2103-mir-sistemiyy-analiz-19865.html>
5. Войтович Р.В. Глобальне суспільство як нова форма соціальної організації у сучасних умовах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej2/txts/philo/05vrvosu.pdf>
6. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eprints.zu.edu.ua/6217/1/kozlovetz_monograf.pdf
7. Валлерстайн І. Аналіз мирових систем и ситуация в современном мире. – 1., 2001.

References

1. Systemy masovoi' komunikacii': procesy globalizacii' ta transformacii'. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/journalism/25746/>
2. Shvydka O. B. Komunikacijne seredovyshe v teorii' ta praktyci [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ic.ac.kharkov.ua/rio/v35/35-2-01.pdf>
3. Koehejn R., Naj Dzh. Transnacionalizm v nauke [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://sr1.narod.ru/kohen_nai.pdf
4. Vallerstajn I. Myr–systemy analizu [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://ibib.ltd.ua/2103-mir-sistemiy-analiz-19865.html>
5. Vojtovych R.V. Global'ne suspil'stvo jak nova forma social'noi' organizacii' u suchasnyh umovah [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej2/txts/philolo/05vrvosu.pdf>
6. Kozlovec' M. A. Fenomen nacional'noi' identychnosti: vyklyky globalizacii' [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://eprints.zu.edu.ua/6217/1/kozlovec_monograf.pdf
7. Valernstajn I. Analiz mirovyh sistem i situacija v sovremennom mire. – 1., 2001.

Shustenko S. O., Master of the Institute of international relations Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine, Kyiv), sofiashustenko@mail.ru

The political aspect of communication systems and its prospects in the context of globalization

The scientific article studies the political aspect of communication systems and its prospects in the context of globalization.

Relevance of theoretical and practical significance of this article is that impact of global communication processes on the political life of society and international relations remains relevant in solving many international problems of a political nature. The analysis of the role and function of the global communications in the formation of global society as a whole entity is implied. The system and comparative methods were used to fulfil the objectives.

It is determined that the development impact of global communication processes on the political life of society caused by the modern problems of forming global communications network and the development of internal communication processes in the country. It is also determined by the modern problems of foreign relations and the necessity of management decisions on the development of communications on the national level.

Keywords: information communication technologies, globalization, global communications, mass culture, global communication network.

Шустенко С. А., магистр, Інститут міжнародних отношений Киевского национального университета ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ), sofiashustenko@mail.ru

Политический аспект развития коммуникационных систем и их перспективы в контексте глобализации

Исследуется политический аспект развития коммуникационных систем и их перспективы в контексте глобализации.

Актуальность теоретического и практического значения данной статьи заключается в том, что при решении многих международных проблем политического характера актуальным остается влияние глобальных коммуникационных процессов на политическую жизнь общества и международные отношения. Применен анализ роли и функций глобальных коммуникаций в процессе формирования глобального общества как целостного образования. Для выполнения поставленных задач использованы сравнительный и системный методы.

Определено, что развитие влияния глобальных коммуникационных процессов на политическую жизнь общества обусловлено современными проблемами формирования мировой коммуникационной сети и развитием внутренних коммуникационных процессов в стране. Он также определяется современными проблемами внешнеполитических отношений и необходимостью принятия управленческих решений по развитию коммуникаций на государственном уровне.

Ключевые слова: информационно-коммуникативные технологии, глобализация, глобальные коммуникации, массовая культура, мировая коммуникационная сеть.

* * *

УДК 322

Гриньків М. В.,
здобувач кафедри політології, Київський
національний університет ім. Тараса Шевченка
(Україна, Київ), grinkivmaria@gmail.com

ПОЛІТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯК РЕСУРСНІ МОЖЛИВОСТІ ТА СПОСОБИ ВПЛИВУ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА СУСПІЛЬСТВО

Здійснюється аналіз політичного потенціалу релігійних організацій. Розкриваються фактори, що визначають можливість політичного впливу релігійних організацій в державі.

Ключові слова: релігійна організація, соціальний капітал, соціальна і релігійна мережі, соціальні вчення.

Релігійні організації функціонують, розвиваються та змінюються в межах держави, що забезпечує існування релігії як соціального інституту. Функціонування релігійних організацій передбачає соціальну діяльність в основі якої – релігія, її цінності, моральні норми, традиції. Відповідно формується зовнішньо і внутрішньо спрямованість діяльності релігійних організацій (взаємнини, спосіб життя, моделі поведінки і відповідні відбитки в менталітеті, політика та участь релігії в житті суспільства, зокрема в його політичному аспекті).

Релігійні організації виконують політичні функції у тих випадках, коли вони включаються в політичні процеси держави, через свою «непрофесійну» політичну участь, з метою захисту, актуалізації ідеї чи позиції у суспільстві, політичних або адміністративних позицій можуть бути, наприклад, підтримка, легітимізація або осуд відповідних політичних рішень, зовнішнього політичного курсу держави, діяльності політичної сили тощо.

Політичну роль релігійних організацій в Україні досліджують: А. Арістова, М. Бабій, В. Бондаренко, С. Бублик, В. Єленський, С. Здіорук, М. Кирюшко, А. Колодний, І. Онищук, П. Яроцький, С. Сьомін та інші. Зокрема, державотворчий та націєтворчий потенціал релігійних спільнот розкрито в колективній монографії «Релігійний чинник у процесах націє- та державотворення: досвід сучасної України» під авторством В. Войналовича, В. Єленського, М. Кирюшко, Н. Кочана, Н. Рубльової, та в дисертації В. Дементьєвої. Світоглядний потенціал релігії розкриває дисертаційне дослідження «Роль релігійного фактора в політичному житті України» М. Горячої. Інтеграційний потенціал релігії досліджувала І. Ломака. В згаданих наукових дослідженнях розкриті тільки окремі аспекти діяльності релігійних організацій та їх можливості у соціальній динаміці. Мета нашого дослідження – забезпечити цілісне розуміння можливостей релігійних організацій як їх політичного потенціалу.

Невід'ємною складовою механізму впливу релігійних організацій на політичні процеси є їх ресурсні можливості, що є своєрідним потенціалом. Таким чином, ми вправі розглядати політичний потенціал релігійних організацій, що полягає не у їх безпосередній участі в різних політичних процесах, а у можливості брати участь у таких процесах, в тому числі опосередковано, зокрема, впливати на своїх вірян та на суспільство в цілому. Таку можливість і забезпечує соціальний капітал релігійних організацій. Факторами, що визначають можливість політичного впливу релігійних організацій на суспільство виступають: